

OCJENE I PRIKAZI

J. KURZ, *Evangeliarum Assemani. Codex Vaticanus 3 Slavicus Glagoliticus. Tomus II (Evangeliar Assemanův. Kodex Vatikánský 3. slovanský, díl II. Úvod, text v přepise cyrilském, poznámky textové, seznamy čtení. Vydal —, Praha 1955, Nakladatelství Československé akademie věd), str. XXIV + 322.*

Kada su g. 1929. J. Vajs i J. Kurz izdali (fototipski) tekst Assemanijeva evanđelistara, slavistima je odlanulo. Bilo je to ne samo uzorno i tehnički izvanredno lijepo i ukusno izdanje, i najljepši prilog češke slavistike I međunarodnom kongresu slavista, koji se te godine održavao u Pragu, nego i rješenje jednoga od vrlo važnih pitanja, koja su se nametala svima, koji su se bavili staroslavenskom književnošću i staroslavenskim jezikom. Znalo se, da *As* predstavlja jedan od najstarijih spomenika slavenske pismenosti, i znalo se, da su oba starija izdanja, ono Račkoga iz g. 1865. i Črnčićovo iz g. 1870, nepouzdana i sa mnogo griješaka, a do originala nije bilo tako lako doći, jer se nalazio u Vatikanskoj knjižnici, daleko od ijednog većeg, znatnijeg slavističkog središta. Odatle se odavna nametala potreba, da se ovaj spomenik što skorije i što pouzdanije (po mogućnosti fototipski i s cijelim stručnim i kritičkim aparatom) ponovno izda. Pomišljali su na to i M. Martynov, i V. Ščepkin, no od svega ipak nije bilo ništa, dok se toga nije poduhvatio J. Vajs, koji je kroz pet godina radeći na tom zadatku zajedno sa svojim učenicom J. Kurzom (uz druge radove, a poznato je, da je g. 1927. dovršio i drugo golemo djelo — novo izdanje hrvatskoglagoljskog misala) god. 1929. uspio dati fototipsko izdanje *cijeloga* spomenika i popratiti ga iscrpnim, stručnim uvodom. Sada je konačno postalo moguće, da se svaki podatak, na koji je upućivao Črnčić, ili na koji je upućivao Rački, na tekstu provjeri, i da se mnoge griješke i nedosljednosti, koje su se prije nalazile u citatima iz *As*, uklone. No, da li su se baš sve netočnosti i sva nepouzdana mjesta mogla ukloniti na osnovi toga izdanja? — Pismo u *As* je dosta sitno, a neke su strane rukopisa osim toga bile stradale od vlage, pismo je gdje gdje i dosta otrcano i blijedo ili tek naznačeno (jer je crnila nestalo), pa su još uvijek ostajala nesigurna mjesta, tako da se nastavljala potreba, da se u nekim slučajevima poseže za originalom (koji je bio daleko), ili da se resignirano prelazi preko nekih argumenata, koji bi autoru (na pr. u jezičkim pitanjima) kadšto vrlo dobro došli. Nije, dakle, preostajalo drugo, nego da se što prije cijeli tekst dade u pouzdanij, sasvim pouzdanij *transliteraciji*. No, tu se odmah pojavljivalo pitanje, u kojem pismu da se dade takva transliteracija? — Jer je to ipak *codex unicus*, pomišljalo se najprije na glagoljicu, no ona se već prije devedeset godina pokazala nepraktičnom, a osim toga nije bilo ni pravih tipova slova. K tomu — jedno je glagoljsko izdanje (ono Račkoga) već pokazalo, da treba razmjerno dugo vremena, da se uoče sve griješke i svi nedostaci takvoga izdanja (ako se i apstrahira od toga, da se glagoljica vrlo malo čita i još manje poznaje), a latiničko je izdanje stavljalo prevelike grafijske zahtjeve (ako se nije htjelo ići putem simplifikacija i aproksimacija, kako je to činio Črnčić). Preostajala je, dakle, na kraju samo (razumije se, crkvena)

ćirilica kao jedino pismo, koje je (uz male izuzetke) imalo i sva slova, koja je imala glagoljica, i bila je osim toga pismo, koje je još nekako od Jagićevih vremena imalo naučnu legitimaciju, da u stručnim radnjama zastupa i u grafiji zamjenjuje glagoljicu. Zato je i Nahtigal uz svoje (fototipsko) izdanje Sinajskog euhologija (1942) za transliteraciju izabrao ćirilicu, pa je bilo gotovo prirodno, da je i J. Kurz, koji je sâm naslijedio J. Vajsa u izdavanju As, za transliteraciju izdanja od g. 1929. izabrao ćirilicu.

O samom radu, koji je ovim (II) dijelom uspješno završen, saznajemo iz izdavačeva predgovora slijedeće: da je u ovom dijelu sadržana samo transliteracija (s najnužnijim komentarom uz sam tekst, u notama ispod crte) i da se uz ovaj dio, koji je sada izašao, od istoga djela u pripremi nalaze ili izrađuju još dva druga dijela, *treći* — s aparatom varijanata iz različitih evanđ. tekstova, citata i ulomaka s potrebnim objašnjenjima, s cjelokupnim kritičkim aparatom i s punim indeksom riječi za *cijeli* tekst (sa frazeološkim nijansama i t. d.), i *četvrti* — koji će obuhvaćati iscrpnu monografiju o historiji samoga spomenika i o svemu, što je o njem bilo poznato ili što bi o njem trebalo znati (uključujući ovamo i jezik, pismo, odnose prema ostalim srodnim spomenicima, i sl.). Nadalje se saznaje, da autor na tom poslu radi već od g. 1926, da je sâm tekst po više puta kolacionirao i da je radi njegova poređenja s originalom u tri navrata odlazio u Rim, i da mu je ondje bilo dopušteno da radi na rukopisu i onda, kada je inače knjižnica za ostale bila zatvorena. Ondje je utvrdio također, da vlaga i plijesan našalost i dalje šire svoj razorni utjecaj na rukopis (str. X) i upozorio je upravu Vatikanske biblioteke, da to širenje po mogućnosti spriječi.

Samo izdanje priređeno je vrlo brižljivo: svakoj strani izvornoga teksta odgovara posebna strana u transliteraciji (s oznakama redaka, s folijacijom po kolonama i s naznakama evanđelja i poglavlja, odakle je uzet koji tekst). U notama ispod teksta dodano je sve, što je potrebno iz opisa teksta, često s upozorenjima na neke nepravilnosti ili na neka neobična mjesta (kao što su, na pr., izostavljanja *jera*, obojenost i oblik inicijala, oblik nekih slova, neobičniji slučajevi kod rastavljanja riječi, ligature, koje su u tekstu razriješene, zatim — nije li tekst pisala druga ruka, pa — različni dodaci sa strane i ispod teksta, i t. d.). Razmjerno značenju i veličini inicijala uzeta su i u ćirilici verzalna slova različite veličine. Interpunkcija (pa i griješke različite vrste) ostavljeni su onako, kako ih je izdavač našao u originalu. Gdje god je bilo za to mogućnosti, ono što je pisano sitnijim pismom, štampano je sitnijim slogom. Nije to, međutim, učinjeno kod kalendara, i on je (iz razloga, koji su u predgovoru izneseni) štampan običnim pismom (naravno, s potrebnim upozorenjima ispod crte). I nad-slovni znaci ostavljeni su, gdje god se to moglo, onako kako su bili zabilježeni u rukopisu.

Od nedostataka — a i tih, kao i u svemu što je ljudsko, mora da bude — moglo bi se spomenuti to, što su i brojevi transliterirani. Što to znači, jasno je svakomu, tko se nešto više bavio rukopisima na jednom prijelaznom, ćiriličko-glagoljskom području: onaj neprestani, nelagodni znak pitanja, je li izdavač tu, na tom mjestu, bio dovoljno točan, nije li mu se, slučajno, ipak potkrala griješka, i je li vrijednost, koju daje, zaista »gla-

goljska« ili je, možda, ipak (nehotice, naravno) »ćirilčka«. Ovo je jedino područje, na kojem je i latinička transliteracija bolja od ćirilčke. U latini (bar za nas) slova nemaju brojne vrijednosti, pa se a priori uzima kao pouzdano, da slova, kada znače brojnu vrijednost, predstavljaju transliterirani znak (pa prema tome i brojnu vrijednost) iz azbuke, koja se transliterira. Kod ćirilice nije tako: u njoj svako (ili gotovo svako) slovo ima također brojnu vrijednost, često različitu od one u glagoljici, pa odavle nastaju dva različita puta, kada se glagoljica prenosi u ćirilicu: ili se slova naprosto transliteriraju (onako, kako je to činio Kurz, pa na pr. *b* znači 2 a *v* = 3) a onda to u glavama onih, koji su navikli, na »ćirilčko mišljenje«, izaziva stanovitu nesigurnost i potrebu »preračunavanja« (jer je *v* u ćirilici = 2, a *b* uopće nema brojne vrijednosti), ili se iz jednog sistema u drugi prenose *ne slova nego brojne vrijednosti*, a tada se između spomenika kida grafijska veza pa sistem transliteracije ostaje nepotpun ili bar u tom dijelu narušen. Zato je možda još najuputnije kod brojnih vrijednosti učiniti izuzetak i u brojeve uopće ne dirati, tako da i u ćirilici, kada se radi o transliteraciji glagoljskog teksta, brojevi ostanu ispisani glagoljicom (ako se već ne želi pribjeći pisanju arapskih znakova, koji se u najboljem slučaju mogu dodavati kao tumač (u zagradama) uz slova, kojima je broj izvorno u rukopisu zapisan).

Zatim bi se sasvim općenito moglo spomenuti to, što su neke opaske i neke napomene u notama zaista svedene na najmanju mjeru, i što se upozorenja (na pr. jezična), koja na jednim mjestima nalazimo, na drugima — gdje bi možda bila potrebija — gdješto ne mogu naći. Razloge za to dao je sam izdavač: morao je nastojati, da mu svaka strana teksta (sa svima notama i napomenama) stane na jednu stranu prijepisa. Tu se, dakle, radilo u prvom redu o formatu, koji je, čini se, za ovakvo izdanje ipak bio premalen, i na koji izdavač jamačno sâm nije mogao utjecati (tj. nije mogao utjecati, da se njegov opseg poveća). Da je kojom srećom bilo moguće prijepis dati u istom formatu u kojem je izašao fototipski tekst, ove bi teškoće otpale, i tko zna, da li već u drugom svesku ne bismo bili dobili i mnogo bogatiji kritički i poredbeni materijal, i da li on ne bi obuhvatio i velik dio onoga, što bi imalo — prema sadašnjem planu — ući u treći i četvrti svezak, tako da je cijelo djelo moglo imati i *tri* (a možda i samo *dva*) sveska. Kada smo već na ovaj drugi dio zbog ratnih i poratnih prilika morali čekati punih dvadeset i šest godina, moglo se počekati još neko vrijeme, da bi se dobilo *sve* (ili bar *sve* što je za praktički rad potrebno, a to je — uz tekst — u prvom redu što potpuniji rječnik, dok bi historijski dio kao posebna monografija mogao izaći poslije).

Na početku (u uvodu ispred teksta) dan je pregled svih (pa i fragmentarnih) čitanja, koja se nalaze u rukopisu, a zatim je ukratko naveden (u pregledu) i popis onih mjesta, koja se u ovom evanđelistaru ne nahode (koja nisu ušla u perikope). U posebnom odjeljku (III, str. XV—XVI) navedena su i *psaltirska* mjesta (njih 18), koja se nalaze razbacana tu i tamo u tekstu. Sve to, uz vrlo savjesnu redakciju, znatno olakšava čitanje te od *As* tvori ono, što ovaj spomenik i pored fototipskoga izdanja iz g. 1929. dosad nije bio: praktičan, vrlo pregledan i vrlo solidan priručnik, koji će i stručnjaku i početniku vrlo dobro doći. Stručna literatura, koja

se u posljednje vrijeme bavila staroslavenskom problematikom u užem smislu (Grivec i dr.), često je posezala upravo za Assemanijevim evanđelistarom kao jednim od najvažnijih spomenika staroslavenske i ćirilometodske književnosti, koji su nam se od starine očuvali. Ova knjiga učinit će, da će se još češće i sa mnogo više pouzdanja posezati za ovim spomenikom (osobito kada se objavi i njegov potpuni *index verborum*), kada se budu raspravljala pitanja o staroslavenskom jeziku, o odnosu staroslavenskih tekstova prema LXX i prema drugim tekstovima, i o odnosu ovoga evanđelja prema ostalim staroslavenskim i crkvenoslavenskim evanđeljima.

Na izdavačevu skromnu nadu »že tento drugi díl edice kodexu Assemanova, který je další etapou připravovaného vydání, usnadní již v této podobě používání textu odborníkům slavistům i pracovníkům příbuzných vědeckých odvětví (str. XVI) mislim da se može odgovoriti pozitivno, s punim priznanjem za njegov trud, koji je bio velik, i koji je dao dobar plod.

J o s i p H a m m